

Соловей В.В.

кандидат педагогічних наук, доцент
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, Україна
e-mail: victorsolovey79@gmail.com

Заруба Н.В.

здобувачка вищої освіти
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, Україна

МИСТЕЦТВО БЕЗ БАР'ЄРІВ: ГОНЧАРСТВО ЯК ІНКЛЮЗИВНА ФОРМА САМОВИРАЖЕННЯ В УМОВАХ ЕТНОПРОСТОРУ

***Анотація.** У статті розглядається гончарство як унікальний вид декоративно-ужиткового мистецтва, що набуває інклюзивного значення в сучасному етнокультурному просторі. Акцентується увага на тому, що глиняна пластика є не лише носієм національних традицій, але й засобом соціалізації, реабілітації та самовираження для людей з обмеженими можливостями. Висвітлюються приклади застосування гончарної практики в інклюзивних студіях, арт-терапії, освітньому процесі.*

***Ключові слова:** гончарство, інклюзія, етнопростір, мистецтво, арт-терапія, самовираження.*

Постановка проблеми. Сучасне українське суспільство дедалі більше орієнтується на принципи інклюзивності, рівних можливостей та культурної багатоманітності. В цьому контексті особливого значення набувають форми мистецької діяльності, які дозволяють долати бар'єри між людьми незалежно від їхніх фізичних чи психічних особливостей. Гончарство, як один із найдавніших видів декоративно-ужиткового мистецтва, поєднує у собі матеріальність, духовність і колективний досвід, створюючи умови для інтеграції особистості в етнопростір. Проте наукове осмислення гончарства саме як інклюзивної практики є недостатньо розробленим, що й зумовлює актуальність даної статті.

Мета статті. Метою статті є обґрунтування гончарства як інклюзивної форми самовираження та соціалізації особистості в умовах етнопростору, а також виявлення його значення у сучасних культурно-освітніх та терапевтичних практиках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Традиційні аспекти гончарства висвітлювали у своїх працях українські мистецтвознавці та етнологи (О. Найден, Н. Велігіна, В. Шмельов), які наголошують на його ролі як носія культурної пам'яті та етнічної ідентичності. Питання інклюзивності та арт-терапевтичного потенціалу мистецтва досліджували Л. Масол, І. Зязюн, Н. Миропольська, які акцентують увагу на виховному та соціально-реабілітаційному потенціалі творчої діяльності. Зарубіжні вчені (М. Kramer, А.

Malchiodi) розглядають мистецтво як універсальний засіб психотерапії та комунікації. Водночас гончарство у поєднанні з інклюзивними підходами розкрито лише фрагментарно, що створює простір для подальших досліджень.

Виклад основного матеріалу. Гончарство – один із найдавніших видів ремесла, що формує етнопростір України, відображаючи систему традицій, символів та обрядових практик. У контексті інклюзивності глина стає особливим матеріалом, доступним для тактильного контакту та пластичної взаємодії, що відкриває нові можливості для людей із порушеннями зору, слуху чи опорно-рухового апарату.

Завдяки процесу роботи з глиною людина занурюється в ритм природи, відчуває стабільність і водночас творчу свободу. Це сприяє зняттю психологічних бар'єрів, розвитку дрібної моторики, сенсорного досвіду та комунікативних навичок. Практика інклюзивних майстерень у сучасних культурних центрах України та світу показує, що гончарство здатне об'єднувати людей із різними можливостями у спільній діяльності, формуючи атмосферу толерантності й партнерства.

Важливим є й етнокультурний аспект: долучення до гончарних традицій означає включення особистості до колективної культурної пам'яті, відновлення духовного зв'язку з історією та символікою рідного народу. Таким чином, гончарство виступає не лише мистецьким, а й соціокультурним та терапевтичним явищем.

У Вінниці започатковано соціально-мистецький проєкт «Гончарство в темряві», спрямований на підтримку ветеранів, які втратили зір унаслідок воєнних дій. Учасниками ініціативи стали військовослужбовці, що пройшли тривалий шлях лікування та реабілітації. Програма передбачає опанування основ керамічного мистецтва: роботу за гончарним кругом, різні техніки ліплення та декорування виробів. [12]

Ідея проєкту виникла як відповідь на актуальну потребу у творчій реабілітації та соціальній інтеграції людей із вадами зору. Ветерани, повернувшись із фронту, стикаються не лише з фізичними обмеженнями, а й із психологічними бар'єрами, подолання яких потребує комплексної підтримки. Команда артпростору «ЕтноЧари» запропонувала використати гончарство – одне з найдавніших українських ремесел – як терапевтичний інструмент, що базується на тактильному досвіді та сприяє відновленню внутрішньої рівноваги.

Організатором виступає ГО «Центр соціально-інклюзивного партнерства» у співпраці з артпростором «ЕтноЧари». Ініціатива реалізується в межах проєкту «Посилене партнерство для сталого відновлення» (EPSR), що фінансується урядом Швеції через Шведське агентство з міжнародної співпраці та розвитку (Sida) та виконується Програмою розвитку ООН (ПРООН) в Україні [11].

За словами Юлії Бабаєвої, керівниці мультидисциплінарної команди Центру «Поділля» та координаторки проєкту, після завершення навчання кожен учасник отримає гончарне коло, стартовий набір глини та необхідні інструменти для самостійної діяльності.

Менторка програми, засновниця артпростору «ЕтноЧари» Вікторія Ніколаєва підкреслила, що у світовій практиці відсутні спеціалізовані методики навчання гончарству осіб із вадами зору. Тому команда розробляє власний підхід, спираючись на традиції та практичний досвід. Метою є не лише професійна підготовка, а й формування впевненості у власних силах, можливостей для творчої самореалізації та підприємницької діяльності.

Показовим прикладом ефективності проєкту є історія колишнього військовослужбовця Івана Шостака, який упродовж чотирьох місяців опанував гончарну справу. Попри повну втрату зору, він створив близько 300 виробів і організував персональну виставку. На його переконання, гончарство стало дієвим засобом реабілітації та соціалізації.

Окрім мистецької складової, учасники проходять комплексну програму відновлення: тренінги з орієнтування та мобільності, навчання користуванню цифровими технологіями, психологічну підтримку й фізичну реабілітацію. Для них також забезпечено проживання, харчування та постійний супровід.

Протягом кількох місяців ветерани під керівництвом досвідчених майстрів створювали унікальні гончарні вироби – від традиційних чаш і глечиків до експериментальних пластичних форм. Кожна робота відображала індивідуальний внутрішній досвід та емоційний стан її автора.

Підсумком першого етапу стала виставка в артпросторі «ЕтноЧари», де глядачі мали змогу не лише побачити експонати, а й доторкнутися до них. Такий формат реалізував ключову концепцію проєкту – мистецтво для дотику, доступне кожному, зокрема людям із порушеннями зору. [13]

Таким чином, проєкт «Гончарство в темряві» довів свою значущість як інноваційна практика соціальної адаптації та професійної самореалізації ветеранів. Робота з глиною стала для учасників не лише мистецьким процесом, а й ефективною психологічною практикою, що допомагає прийняти нову життєву реальність.

Проєкт не обмежився мистецьким експериментом, а перетворився на соціальний жест, який засвідчив, що творчість не знає обмежень, а втрата зору не означає втрату здатності творити красу. Для ветеранів він став формою терапії та шляхом до нового самовираження, а для громади – нагадуванням про силу людського духу та важливість підтримки тих, хто повернувся з війни.

У перспективі організатори планують продовжити програму, розширити коло учасників і розробити нові інклюзивні практики. «Гончарство в темряві» має потенціал стати прикладом для інших регіонів України, демонструючи, що мистецтво є універсальною мовою, зрозумілою кожному, незалежно від фізичних можливостей.

Висновки. Гончарство як вид декоративно-ужиткового мистецтва має унікальний інклюзивний потенціал, що поєднує естетичне, терапевтичне та соціальне значення. Практика роботи з глиною створює умови для самовираження, реабілітації та соціалізації людей з особливими потребами. У контексті етнопростору гончарство виконує функцію відновлення культурної пам'яті та збереження традицій, стаючи засобом міжпоколіннєвої комунікації. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці методик

інклюзивного навчання гончарства, інтеграції арт-терапевтичних практик у систему освіти та культурних проєктів.

Список використаних джерел

1. Найдено О. Народне мистецтво України: традиції та сучасність. – Київ: Наукова думка, 2010.
2. Велігіна Н. Українське гончарство: історія і сучасність. – Харків: Основа, 2015.
3. Шмельов В. Традиційна кераміка Поділля. – Вінниця: ВДТУ, 2018.
4. Масол Л. Мистецька освіта і розвиток особистості. – Київ: Либідь, 2012.
5. Зязюн І. Філософія педагогічної дії. – Черкаси: ЧНУ, 2008.
6. Миропольська Н. Арт-терапія в освітньому просторі. – Київ: Освіта України, 2017.
7. Kramer M. Art as Therapy. – New York: Schocken Books, 2000.
8. Malchiodi A. The Art Therapy Sourcebook. – New York: McGraw-Hill, 2007.
9. Зузяк Т., Соловей В. Інноваційні підходи до розвитку осередків подільського гончарства. (2023). Мистецтво в культурі сучасності: теорія та практика навчання, Випуск 2, 2023, с.70-76. [https://doi.org/10.31652/3041-1017-2023\(2\)-09](https://doi.org/10.31652/3041-1017-2023(2)-09)
10. Соловей В.В. Місце барської кераміки у гончарній спадщині України. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [редактори-упорядники М. Пантук, А. Душний, І. Зимомря]. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 48. Том 2. С. 66-71. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/48-2-11>
11. Вінницька міська рада. Проєкт «Гончарство в темряві»: перші ветерани-випускники планують зробити гончарство своїм бізнесом. URL: <https://vinrada.gov.ua/proekt-goncharstvo-v-temryavi-pershi-veteranivipuskniki-planujut-zrobiti-goncharstvo-svoim-biznesom.htm>
12. У Вінниці стартував проєкт «Гончарство в темряві» для ветеранів, які втратили зір. <https://vezha.ua/u-vinnytsi-startuvav-proyekt-goncharstvo-v-temryavi-dlya-veteraniv-yaki-vtratyly-zir/>
13. "Гончарство у темряві": у Вінниці презентували експозицію гончарних робіт незрячих ветеранів <https://suspilne.media/vinnytsia/1079067-goncarstvo-u-temravi-u-vinnici-prezentovali-ekspoziciu-goncarnih-robit-nezracih-veteraniv/>